

**Анотации на материалите по чл. 65 ПРАСПУ,
включително самооценка на приносите**

изготвена от д-р Ангел Шопов,
кандидат в конкурса за заемане на академичната длъжност „*доцент*“
в Катедрата по гражданскоправни науки на Юридическия факултет
на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“,
ДВ, бр. 57 от 26 юни 2020 г.,
с област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки;
професионално направление 3.6. Право; Гражданско и семейно право

1. На монографията *Унищожаемост на договорите поради измама. С.: Сибн. 2019, 224 с. ISBN: 978-619-226-138-2*

Отправна точка при изследването е очертаването на мястото на измамата сред пороците на волята. Те представляват определени от законодателя фактори (*numerus clausus*), които са съществували при сключването на конкретен договор и са повлияли върху волята, поради което тя не е адекватно отразена от изявлението. Пороците причиняват едно нежелано несъответствие между воля и изявление, при което волеизявлението по принцип остава правно релевантно. Тъй като въздействието на порока прави волята несвободно формирана, волеизявлението може да бъде унищожено впоследствие по искане на неговия титуляр.

Отличителен белег на измамата сред останалите пороци на волята е нейният **двулик характер**. От една страна, тя е основание за унищожаемост на договорите, стоящо доста близо до друго - грешката. И за двата порока е характерно, че са протекли при неправилен познавателен процес у изявяващото волята лице. От друга, елемент на измамата е едно морално укоримо поведение, външно за изявяващия волята, което обосновава деликтния характер на порока. Тъкмо този характер обосновава извода, че отделните съставни части на измамата "прекращават границата" между основни гражданскоправни институти - недействителността и отговорността.

От историческия развой на правните възгледи за измамата се прави изводът, че още римските юристи разглеждат заедно измамата като порок на волята и като основание за гражданската отговорност. Не може да се отрече, че те обръщат внимание главно на нейния деликтен елемент - схващат измамата като непозволено и недобросъвестно действие. Обяснима последица от тази концепция е, че средствата за

борба срещу това недобросъвестно действие през онази епоха имат преди всичко функцията да отстранят нанесените вреди.

През Средновековието на измамата продължава да се гледа като на неморално действие, но отчетливо се появяват и развиват идеите за измамата като порок на волята. Тези идеи се обособяват като самостоятелно учение благодарение на усилията на френската правна мисъл от този период. Една от първите законови уредби на измамата като основание за унищожаемост е тази на ФГК. Друга част от характерните му съвременни белези добавят дейците на Пандектната школа, които ГГК възприема до известна степен. Съдържателно уредбата на ЗЗД, посветена на измамата, стои близо до режима на ГГЗ, ала се открояват и систематични общи черти до този на ФГК и ИГК.

На база на сравнителноправен анализ и достиженията на българската доктрина и практика по чл. 29, ал. 1 ЗЗД се очертава следният фактически състав на измамата като основание за унищожаемост на договорите:

а) измамващият (в ограничения брой хипотези на чл. 29, ал. 2 ЗЗД – и трето лице) извършва умишлено въвеждане в заблуждение,

б) което поражда невярна представа за действителността у друго лице (потенциалният контрагент),

в) като именно под нейно влияние последното сключва конкретен договор и по този начин се превръща в измамен или заблуден.

Макар че има сериозна близост с грешката, при измамата законодателят се стреми да даде по-голяма защита на лицето с опорочена воля, сравнено със защитата, която предоставя на лицето в грешка.

По повод на първия елемент на фактическия състав (умишленото въвеждане в заблуждение), се анализира негова част - съдържанието на умисъла. Измамливият умисъл е вид недобросъвестност, чийто външен израз е заблуждаването на потенциалния съдоговорител с цел да се подтикне той да извърши сделка. Тази недобросъвестност има висок интензитет - може да се извлече от поведение (действие и/или бездействие), което замъглява или потулва действителността. Очертават се взаимовръзките между изискването за добросъвестност в уредбата на преддоговорните и договорните задължения.

Друга част от първия елемент на фактическия състав е начинът за въвеждане в заблуждение. То може да се извърши чрез действие или чрез бездействие. Първият начин е отдавна приет и известен в доктрината и практиката. Измамата чрез бездействие се обосновава като следствие от умишленото нарушаване на

предоговорното задължение за информация по чл. 12 ЗЗД. На основата на местната съдебната практика трудно се очертават хипотези на измами, извършени само чрез действие или само чрез бездействие.

Вторият елемент от фактическия състав е невярната представа за действителността у измамения. Без съмнение, умишленото действие или бездействие, извършени най-често от измамващия, предизвиква грешка в съзнанието на заблудения. Тъй като основна цел на уредбата на чл. 29 ЗЗД е да санкционира възможно най-строго недобросъвестното поведение на измамващия, по принцип всички видове грешки, създадени у измамения, са релевантни за унищожаемостта на договора. Този извод се подкрепя и от римската максима *Fraus omnia corrumpit* (измамливото действие поражда всичко). За приложението на измамата като порок на волята **нямат** правно значение деленията на грешките като съществени и на такива в мотивите, в стойността или в пресмятането. Обратното е при уредбата на грешката по чл. 28 ЗЗД.

По повод на третия елемент от фактическия състав (под влияние на погрешната си представа измаменият сключва конкретен договор) се изследва решаващото въздействие на измамата. Това е въпрос, общ за пороците на волята. При твърдяна и извършена в действителността измама се разглежда дали тя е причинила сключването на конкретен договор. За да бъде окачествено едно поведение като заблуждение, то трябва да съчетава у себе си наличието на два елемента (обективен и субективен). Обективно трябва да се прецени дали извършените действия са сериозно предприети и достатъчни, за да заблудят някого - тук от значение са качествата на измамващия. Освен това, трябва да се разсъждава доколко извършените действия са въздействали върху представите на лицето, спрямо което са насочени. Последното се базира на способностите на заблуждавания.

В същия параграф се засяга проблемът за частичната унищожаемост поради измама, като се извежда, че именно тогава в българското право ще придобие практическо значение делението между главна и случайна измама (съответно *dolus causam dans* и *dolus incidens*).

В последната глава се разглеждат два особени случая - измамата от трети лица, както и сравнението между гражданската и наказателната измама. За измамата от трети лица се аргументира, че тя **не** трябва да се окачествява като едно голямо изключение от принципа за допускане на унищожаемостта. По-приемлива е квалификацията ѝ като особено субектно усложнение на фактическия състав. Твърде много са хипотезите, когато неин автор *de facto* не е контрагент на измамения. Прави се предложение *de lege*

ferenda в уредбата на чл. 27-35 ЗЗД да се възприеме текст, подобен на този на чл. 3.2.8 ПМТД; чл. 4:111 ПЕДП и чл. II.-7:208 ПОРР, който да въвежда разрешение *mutatis mutandis*.

От сравнението между гражданска и наказателна измама още веднъж проличава многоликият характер на измамата на територията на правото. Тъй като сравняваните институти имат различни фактически състави, приложни полета и законодателни подходи, при тях не може да се очертае категорично взаимна зависимост. Двата вида измами могат да съществуват както паралелно, така и самостоятелно в правната действителност, без взаимно да се изключват.

2. На статии и студии (по темата на хабилитационния труд)

2.1. Унищожимостта на договорите поради измама в по-новата съдебна и арбитражна практика. Правна мисъл, 2004, № 2, с. 101-110. ISSN 1310-7348

Авторът изследва съдебната и арбитражна практика по приложението на чл. 29 ЗЗД. Той анализира публикуваните в последните 13 години правораздавателни актове. Цел на статията е да свърже практическия подход с теоретичните достижения по проблема. Така авторът, черпейки аргументи от гражданскоправната теория, одобрява или критикува мненията и изводите, до които достигат съдебните и арбитражните решаващи органи.

2.2. Бележки по два гранични въпроса за гражданската измама и наказателната измама, засегнати от по-новата съдебна практика – В: Бургаски свободен университет. Международна конференция „Предизвикателства пред образованието и науката в контекста на глобализацията”. Сборник доклади. Том Трети. 11-13 юни 2004 г. Бургас. 2004, с. 112 – 116. ISBN 954-9370-14-3

Изследването се занимава с аспекти от приложните полета на измамата при договаряне и наказателната измама. Добре известно е, че гражданската и наказателната измама са различни правни явления, но все пак трябва да се признае и че те имат допирни точки. На две от тези точки, разгледани в съдебната практика, се спира авторът на статията.

Ключови думи: право, гранични въпроси, измама, наказателна измама, съдебна практика

2.3. **Dolus и измама при сключване на договорите.** – В: 100 години от рождението на проф. Михаил Андреев. Сборник статии. С. 2011, с. 542 – 550. ISBN 9789540732756

В статията се извършва паралел между римскоправните схващания за *dolus*, от една страна, и днешните идеи за измамата като основание за унищожаемост на договорите, от друга. Направеният исторически анализ позволява да се открие генезисът на идеята за измамата като порок на волята. Ясно оформен такъв порок не е известен в Древен Рим, но пък измамливите действия са се третирали като противни на добросъвестността и атакуеми чрез различни правни средства. Именно морално укорителното поведение е било „на прицел” както днес, така и в древността. Различни са само ефектите от защитата спрямо такова поведение.

Тогавашните юристи не са правили категорична разлика между измамата при сключване на договора и умисъла като предпоставка на гражданската отговорност, като ги обозначават еднакво с термина *dolus*. Това донякъде е белег за неразвитата им правна система, но и тогава, и днес се признава двуликият характер на измамата.

2.4. **Наказателна и гражданска измама.** – В: Развитие на правото в глобализация се свят. Юбилеен сборник по случай по случай 100 – годишнината от рождението на акад. Любен Василев и проф. д-р Живко Сталев и 90 – годишнината от рождението на проф. д-р Витали Таджер. Съставители Екатерина Матеева и Николай Колев. С., Феня, 2013, с. 360-396. ISBN 9786191630172

Студията сравнява тези две правни явления, като дообосновава извода, че те имат различни фактически състави. Тези фактически състави понякога могат да съществуват паралелно в правната действителност, като не се изключват взаимно.

Въз основа на практиката на наказателните и гражданските съдилища студията анализира подробно разликите и допирните точки в приложните полета на наказателната и гражданската измама.

2.5. **Фактически състав на измамата при договаряне** – Студия юрис, 2015, № 1, с. 1-10, <http://web.uni-plovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%201%20-%202015/Angel%20Shopov.pdf>, ISSN 2367-5314

В статията се извършва анализ на подходите на уредбата на измамата при договаряне в основните правни системи - континенталната и англосаксонската. Естествена отправна точка е фактическият състав на измамата в българското право съгласно чл. 29 ЗЗД, като прегледът продължава с основните модели на

континенталното право (френският, германският и италианският). Тези правни разрешения се сравняват с подхода на българското, като се търсят приликите и разликите.

Трябва да се отбележат две съществени характеристики. Първо, елементите на фактическия състав на измамата-порок на волята са едни и същи в страните с континентални правни системи. Второ, този порок на волята съчетава в себе си юридически факти (психологически и материален), които „отразяват” противоположни гледни точки и интереси. Тези факти трябва да са налице у страните по договора – измаменият и измамващият.

Подходът на континенталноправните системи се сравнява с разрешенията на по-важните източници на гъвкаво право и на англосаксонската правна система. Уредбата на източниците на гъвкаво право е доста по-подробна, в сравнение с разпоредбата на чл. 29 ЗЗД. Доста по-различен е подходът на *Common law*. Там спрямо подобни на измамата случаи се прилага фигурата на *fraudulent misrepresentation*, развита в рамките на института на *misrepresentation*, имащ по-широко приложно поле.

2.6. **Договаряне чрез измама от трети лица.** - В: Право и права. Сборник в памет на проф. Р. Ташев. С., 2016, УИ, с. 462-477. ISBN 978-954-07-4173-4

Основен извод от статията е променящата се отправна точка спрямо релевантността на измамата от трети лица. Класическото виждане я окачествява като едно голямо изключение от принципа за допускане на унищожаемостта поради измама.

Твърде много обаче са хипотезите, когато неин автор *de facto* не е контрагент на измамения. Дори и правни системи, които на пръв поглед приемат като непоклатимо посоченото класическо начало при измамата, допускат доста изключения от него.

2.7. ***Dolus bonus* в римското и съвременното право**, *Ius romanum*, 2016, № 1, с. 285-295, достъпно от <http://iusromanum.eu/documents/> или <http://iusromanum.eu/i/2016-commercium>; ISSN 2367-7007

Изследването се спира на съдържанието на *dolus bonus* в Древен Рим и днес. Разглежда се съотношението му с *dolus malus* и мястото му в конструкцията за *dolus*. Съвременното право най-често обсъжда проблема при измамата като основание за унищожаемост на договорите. Очертават се отликите между благородната лъжа (*dolus bonus*) и умисъла (елемент от измамата). Анализирани са множество уредби, които

играят ролята на външен ограничител на *dolus bonus*. Съгласно тях, явлението не трябва да създава дори вероятност от заблуждение или увреждане на интересите на адресатите

Ключови думи: *dolus bonus*; *dolus*; измама; унищожение на договор; благородна лъжа; реклама; потребители; конкуренция

2.8. **Договаряне чрез измамливо бездействие.** - В: *Soft law* и съвременното право, С. Сиби, 2017, с. 84-117. ISBN 978-619-226-005-7

Буквалният прочит на чл. 29 ЗЗД, изискващ въвеждане в заблуждение като елемент от фактическия състав на измамата като основание за унищожаване на договорите, води до извода, че за да е налице тя, се изискват само активни действия от страна на измамващия. В литературата обаче не се спори, че умишленото премълчаване също може да провокира измамливо сключване на договор.

Анализът се спира на предпоставките за окачествяване на едно бездействие като измамливо, поставени от местно и избрано чуждестранно законодателство, доктрина и практика. Взети са предвид и разрешенията на източниците на *soft law* с основно значение за частното право – Принципите на Унидроа, Принципите на европейското договорно право и Проектът за обща референтна рамка.

Самооценка на приносите на анотираните материали на д-р Ангел Шопов

Чрез монографичния си труд авторът извършва първото самостоятелно изследване у нас на измамата като основание за унищожаемост на договорите. То е посветено на три ключови проблема – на понятието за измама, на нейния фактически състав като порок на волята и особени хипотези. На аспекти от тези ключови проблеми са посветени предоставените за конкурса статии и студии.

Основните приносни моменти, които те съдържат, може да бъдат обобщени както следва:

- дообосновава се двуликният характер на измамата на територията на правото;
- анализира се сериозната близост (но не и припокриване) между измамата и грешката, както и значението на видовете грешки за приложното поле на измамата. Най-характерно за измамата, в отлика от грешката е, че тази е че грешката (елемент от измамата) е резултат от морално укоримо поведение, извършено най-често от другия съдоговорител;

- това поведение има деликтна окраска и налага паралел с други основни гражданскоправни институти (най-вече на отговорността). Изследвана е например връзката между режима на преддоговорната отговорност и измамата;

- на места анализът дори "надскача" границите на гражданското право - при сравнението между гражданската и наказателната измама;

- ясно се очертава фактическият състав на измамата като основание за унищожаемост, при извършване на сравнителноправни анализи;

- на базата на съдебната практика се доаргументира съществуването на измамата чрез бездействие;

- отрича се правното значение на видовете грешки в обхвата на приложното поле на изматата като отделен порок на волята;

- прави се извод за приложение на частичната унищожаемост поради измама;

- квалифицира се измамата от трето лице не като изключение, а като усложнение на нейния фактически състав. В тази материя се прави предложение *de lege ferenda*.

Вижданията на нашата правна наука и изводите, формирани от практиката, са „сверени“ с основните положения на водещата съвременна чуждестранна теория и практика по унищожаемостта поради измама. Взети са предвид и уредбите на измамата, съдържащи се в по-важните източници на *soft law*.